

Nr 73.

Ankom till riksdagens kansli den 7 juni 1921 kl. 9 f. m.

*Utlåtande, i anledning av fullmäktiges i riksbanken framställning
beträffande avlöningsförmåner för skolläraren vid Tumba
bruk m. m.*

I en till bankoutskottet avlåten, den 28 april 1921 dagtecknad skrivelse hava fullmäktige i Sveriges riksbank, under åberopande av vad inspekterande fullmäktigen för Tumba bruk uti en vid skrivelsen fogad framställning anfört och föreslagit beträffande folkskolan vid bruket, hemställt, att utskottet ville utverka riksdagens beslut, att nu i staten för Tumba bruks tjänstemän upptagna avlöningsförmåner till skolläraren måtte utgå, samt att å övergångsstat måtte uppföras samma förmåner till nuvarande skolläraren E. R. Castegren, så länge han kvarstår såsom lärare vid den folkskola, som av Botkyrka församling hålles inrättad vid Tumba bruk eller i dess omedelbara närhet.

Den av fullmäktige åberopade framställningen av inspekterande fullmäktigen för Tumba är av följande lydelse:

»Med avseende på Tumba skola och undervisningen därstädes tillåter jag mig under hänvisning till hosgående, i fullmäktiges expedition uppgjorda P. M. anföra följande:

Före tillkomsten av 1842 års stadga angående folkundervisningen i riket var det i huvudsak beroende på församlingarnas fria vilja, om och i vilken utsträckning skolor skulle inrättas. Ofta nog var det enskilda personer, godsägare, bruksförvaltningar o. s. v., som för sina underhavandes eller arbetares barn inrättade skolor. Och därvid betraktas rätt allmänt ända in på 1800-talet de sporadiskt uppstående skolorna såsom i främsta rummet förberedelser för nattvardsläsningen.

När planerna på inrättandet av skola vid Tumba först togo form 1779, gällde det i enlighet härmed barnens vid bruket uppfostran och undervisning i kristendom. Under den därpå följande tiden undergick denna blygsamma undervisningsanstalt många utvecklingsskeden. Än var det riksdagen, än allenast dess bankoutskott, än

åter fullmäktige, som fattade beslut, gjorde tillägg och ändringar, genomförde löne-regleringar o. s. v. Men ständigt utgick man från, att undervisningen skulle gälla bruksbefolkningens barn.

I mån som folkskoleväsendet i vårt land genom lag utvecklades skedde motsvarande utveckling inom Botkyrka församling, och kommunen har nu på åtta olika platser inrättat skolor, Tumba skola inräknad.

Tumba skola har därvid undergått den väsentliga förändringen, att, medan tillförne, som nämnt, undervisningen avsåg uteslutande brukspersonalens barn, skolan efter hand öppnades jämväl för andra församlingsmedlemmars barn. Bestämmelse härom utfärdades genom kungl. brevet den 28 januari 1888, i vilket skolläraren vid Tumba tillförsäkrades tjänstårsberäkning och pension såsom ordinarie lärare, varvid det villkor dock fästes, att andra församlingsmedlemmars barn än bruksbefolkningens skulle få besöka skolan i den mån sådant kunde ske utan skada för undervisningen.

Med avseende på lärarens ställning gäller, att han tillsättes av fullmäktige i riksbanken samt dessutom, såsom nyss nämnts, att han har tjänstårsberäkning och pension som ordinarie lärare och att han är skyldig att undervisa även andra barn än brukspersonalens, där sådant kan ske utan skada för dessa barns undervisning.

I fråga om barnen i Tumba skola framgår, att i medeltal under de senaste åtta åren bruksbefolkningens barn utgjort omkring 25 procent, de övriga barnen ungefär 75 procent av hela antalet. Tumba skola har sålunda, kan man med fog säga, numera i avseende på undervisningen blivit en alldeles vanlig folkskola, i vilken bruksbarnen utgöra en liten minoritet. Utan att avgöra, ifall detta menligt inverkar på bruksbarnens undervisning, vilken i snart halftannat sekel uppenbarligen legat fullmäktige, bankoutskottet och riksdag synnerligen om hjärtat, har jag här velat anmärka förhållandet. Det är av betydelse vid bedömandet av skolans ställning.

Det svenska folkskoleväsendet underhålls som bekant dels och till huvudsaklig del av kommunerna, dels genom bidrag av allmänna medel. Kommunerna skola därvid bestrida kostnaden för en del av lärarelönerna, samt för byggandet och underhållet av skollokaler, hållandet av skolplatser, anskaffandet av inventarier och undervisningsmateriel, samt täckandet av åtskilliga andra behov, medan statens bidrag avser att täcka den återstående större delen av lärareavlöningen.

Vad Botkyrka kommun beträffar belöpte sig, såsom framgår av erhållet utdrag ur inspektionsområdets liggare, statsbidraget under år 1920 till den betydande summan av 96,215 kronor 66 öre.

Enligt mig lämnad uppgift hava folkskollärare E. Castegrens inkomster under år 1920 varit:

Av Tumba bruk, arvode och dyrtidstillägg	kronor	2,135: 96
Av församlingen (därav statsbidrag kronor 5,472: 05)	»	7,831: 48
Summa kronor		9,967: 44

Dessutom av bruket: fri bostad med värme samt trädgård, vilket
icke kan skattas lägre än till » 1,373: 04

Skollärarens hela inkomst under år 1920 har sålunda uppgått till kronor 11,340: 48.

Till jämförelse kan nämnas, att ordinarie manlig folkskollärare i Stockholm, 4:e lönegraden inclusive dyrtidstillägg, åtnjuter 10,109 kronor 92 öre enligt för närvarande gällande bestämmelser.

Om nu Tumba pappersbruk varit ett enskilt verk, skulle för de omkring 100 barn i skolåldern, vilkas föräldrar äro bosatta vid Tumba eller i dess omedelbara närhet, det åvilat Botkyrka församling att underhålla en skola med allt vad därtill hör, vilket givetvis skulle medfört ganska betydande utgifter. Dessa skulle täckts dels och till huvudsaklig del av församlingen genom kommunala skattemedel, dels genom direkta statsbidrag till viss del av lärareavlöningen.

Nu förhåller det sig emellertid så, att Tumba skola intar en särställning bland kommunens skolor därigenom att den alldeles särskilt gynnas från brukets d. v. s. från riksbankens d. v. s. från statens sida. I brukets, av riksdagen fastställda stat är upptagen avlöning till skolläraren med 800 kronor, vartill kommer dyrtidstillägg, så att han för år 1920 haft en kontant lön från bruket av 2,135 kronor 96 öre. Därvid bör väl märkas, att denna ganska betydliga avlöning tillkommit honom *utöver* den lön av 7,831 kronor 48 öre, som han fått från församlingen, d. v. s. *utöver* vad hans lön i dess helhet skulle varit, om Tumba skola varit jämställd med församlingens övriga skolor. Då sistnämnda från församlingen bekomna lön till större delen — 5,472 kronor 5 öre — bestrides av det bidrag, församlingen för ändamålet får av staten, inträffar det egendomliga, *att statsmedel — lön och dyrtidstillägg — genom två olika kanaler tillkomma en och samma person för upprätthållandet av en och samma tjänst.* Om brukspersonalens barn genom det betydande extra bidrag, som av bruksmedel utgår till skollärarens avlöning, finge en bättre undervisning än de övriga, 2—3 gånger så många barnen, som undervisas av samma lärare, så vore måhända icke så mycket att säga därom. Men utan tvivel vore det en förolämpning mot läraren att ens antyda, att han med bättre och omsorgsfullare undervisning gynnade dem bland klassernas elever, vilkas föräldrar tillhöra brukspersonalen.

Den nu nämnda omständigheten berör främst staten i den mån statsbidrag till lärarens avlöning på en gång jämsides gå genom Tumba bruk och Botkyrka församling. Andra omständigheter beröra åter på det intimaste församlingen och dess skattdragare.

Förut har påpekats, att Botkyrka församling, därest Tumba skola icke tagit en särställning, skulle hava måst ikläda sig ganska betydande kostnader för skolan. Som det nu är, har bruket d. v. s. riksbanken d. v. s. staten pålagt sig en hel del av de utgifter som eljest skolat utgå av församlingens medel.

För övriga skolor i Botkyrka får församlingen hålla skollokaler med värme, lyse och städning. Vid Tumba skola lämnas dessa prestanda av bruket. Bruket håller bostäder för en lärare och två lärarinnor, ävensom uppvärmning för bostäderna, medan för övriga skolor det är församlingen som bekostar detta. Bruket lämnar läraren nödig trädgård, vilket eljest församlingen skolat göra. För brukspersonalens barn lämnar bruket undervisningsmateriel, medan eljest församlingen skolat bekosta sådan.

Det är således högst betydande utgifter, som för närvarande besparas för församlingen genom de prestanda, som dels genom vederbörliga beslut, dels på grund av hävd pålagts bruket. Med andra ord, det är staten, som på sig tagit en hel del av de utgifter, som eljest skolat bestridas av församlingen.

Man skulle kunna tänka sig, att det bidrag, som staten sålunda genom Tumba bruk lämnat Botkyrka församlings skolväsende, skulle evalverats i en motsvarande sänkning av brukspersonalens kommunalskatt, i vilket fall bidraget skulle verkat som en slags löneförhöjning för personalen. Men så är ingalunda förhållandet. Brukspersonalen beskattas nämligen för omkostnaderna till kommunens hela skolväsen på samma sätt som församlingens övriga medlemmar. Statens genom bruket lämnade bidrag till Tumba skola betyder ingenting annat än en minskning av Botkyrka församlings ordinarie utgifter, vilket närmast kan uttryckas så, att staten lämnar bidrag till att minska kommunalskatten i Botkyrka. Denna församling sättes sålunda i en annan och av staten mera gynnad ställning än andra församlingar i landet.

Jag vill här icke förbigå, utan omnämner för fullständighetens skull, att Tumba bruk, ehuru en statens inrättning, har i kommunalskatt alltifrån år 1775 erlagt ett belopp av 100 daler om året, som med 8 kronor 74 öre alltså utgår.

Jag har här visat, dels hurusom staten på två sätt, d. v. s. på en gång genom bruket och genom församlingen, bidrar till lärarelönen vid Tumba skola och därigenom höjer densamma till ett för en skola på landet med 100 barn alls icke avsett belopp, dels hurusom staten, genom åtskilliga andra Tumba bruks prestanda för skolan lämnar bidrag till minskning av Botkyrka kommunalskatt. Och jag föreställer mig, att det svårligen kan tänkas, att staten härigenom vinner det som väl var ändamålet med statens uppförfingar, nämligen en alldeles särskilt god undervisning för bruksbarnen, i varje fall icke en undervisning, som står på ett högre plan än undervisningen för de barn i Tumba skola, som icke höra bruket till.

Vid dessa förhållanden har det länge synt mig riktigt, att upptaga den frågan till prövning, huruvida bruket med hänsyn till utvecklingens gång vidare borde till skolan lämna här omförmålda bidrag, kontanta och in natura.

Härtill har under senaste tid tillkommit ännu en omständighet av betydelse för frågans bedömande, en omständighet, som gör att frågan icke längre synes mig böra undanskjutas. Genom de nya skattelagarna av år 1920 skall Tumba bruk i likhet med annan statsegendom av icke särskilt i författningen undantagen natur betala skatt till Botkyrka kommun för såväl jordbruksfastighet som annan fastighet ävensom för inkomst av rörelse. Denna nya omständighet bidrager att kasta en ännu skarpare belysning på de förhållanden jag här framlagt.

När staten direkt lämnar församlingen bidrag till lärarelönerna och när Tumba bruk, ett statens verk, direkt genom sin skatt bidrager till utgifterna för församlingens skolväsen samt då hela brukspersonalen på samma sätt som övriga inbyggare i Botkyrka är skyldig att med sina skatter bidra till samma ändamål, synes mig numera inga giltiga skäl kunna framdragas för att staten vidare skulle lämna bidrag till Tumba skola.

Rörande värdet av brukets prestanda med avseende på Tumba skola tillåter jag mig hänvisa till hosgående av förvaltaren vid Tumba bruk gjorda tablå.

Vid bedömande av i vad mån dessa, av nuvarande folkskolläraren erhållna förmåner kunna för bruket inbesparas, torde icke böra lämnas obeaktad den omständigheten att, när den nuvarande folkskolläraren år 1908 anställdes, för platsen var, utöver de naturaförmåner, vilka varje folkskollärare på landet har rätt att fordra, och utöver hans av kommun erhållna lön, jämväl en viss å brukets stat utgående kontant lön. Då skolläraren sålunda blivit antagen med sagda lön, torde

det måhända ställa sig svårt att vid en omändring av förhållandena rörande Tumba skola framtaga honom jämväl den kontanta lönen av 800 kronor. Om man därför vill efterse, vilka belopp bortfalla från brukets stat, därest Tumba skola i möjligaste mån göres likställd med andra skolor inom kommunen, bör man måhända från det ovan nämnda kontanta belopp, som under 1920 utgick till läraren, avräkna dessa 800 kronor. I sådant fall skulle följande kostnader upphöra för bruket:

Dyrtidstillägg för läraren	kronor 1,335: 96
Kostnad för läroböcker m. m.	» 606: 49
tillsammans kronor 1,942: 45.	

Jag tillåter mig emellertid, beträffande här berörda kontanta lön av 800 kronor, hänvisa till en på remiss avgiven tjänste P. M. från första revisionsbyrån i riksräkenskapsverket, i vilken det uttalas den uppfattningen »att den å Tumba bruks stat upptagna avlöningen till en lärare jämte dyrtidstillägg ävensom brukets övriga prestanda för skolan» icke synas böra utgå.

Dessutom övertagas samtliga övriga av brukets hittills täckta utgifter av Botkyrka församling.

Med avseende på ordnandet härefter av Tumba skola, borde det, synes mig, från brukets sida icke möta hinder att å brukets mark å lämpligt ställe upplåta tomt, där församlingen, för barnen vid Tumba bruk med omnejd, kunde åt sig få uppföra en skola med uthus, skolplan och trädgård.

Intill dess att så sker kunde de lokaler, som hittills disponerats för skolan och för dess lärarepersonal, få förhyras av Botkyrka församling. Bruket borde givetvis förbehålla sig rätt att efter skälig uppsägningstid få disponera dessa lokaler för sina ändamål. Såsom lämplig hyra vill jag föreslå:

För skollokalerna	kronor 1,200
» lärarebostäderna	» 1,050
» trädgården	» 50

tillsammans kronor 2,300.

I samband med här avhandlade synpunkter med avseende på Tumba skola väckt fråga om eventuell återbäring av det dyrtidstillägg, som skolläraren uppburit från riksbanken, synes mig vara av beskaffenhet att icke i detta sammanhang böra upptagas till prövning.

För upphörande med Tumba bruks samtliga prestanda till skolan vid bruket torde i första hand erfordras riksdagens beslut om borttagande ur staten för Tumba bruks tjänstemän av däri upptagna avlöningsförmåner för skollärare, men synas samtidigt i stället böra på övergångsstat upptagas samma löneförmåner för nuvarande innehavare av befattningen, så länge han kvarstår.

Sedan riksdagen fattat beslut härom, läser det tillkomma fullmäktige att besluta om indragning av övriga från bruket för skolan utgående bidrag och förmåner ävensom att bestämma över uthyrning av nuvarande skollokal m. m. i den mån de ej behöva tagas i anspråk för brukets drift.

Med anledning av det ifrågasatta upphörandet av Tumba bruks prestanda till folkskolan har jag lämnat skolrådet i Botkyrka församling tillfälle att avgiva yttrande rörande Tumba bruks förhållande till skolväsendet inom församlingen, och har

riksbankens ombudsman vid sammanträde med skolrådet den 26 innevarande april lämnat de upplysningar i ärendet, som äro tillgängliga från fullmäktiges allmänna protokoll.

Enligt protokoll från berörda sammanträde har skolrådet uttalat, att å dess och Botkyrka församlings sida ingen anmärkning mot här ovan omförmälda åtgärder eller motiveringen därför vore att framställa.

På grund av vad jag ovan anfört tillåter jag mig föreslå fullmäktige att hos bankoutskottet hemställa, att utskottet ville utverka riksdagens beslut, att nu i staten för Tumba bruks tjänstemän upptagna avlöningsförmåner till skolläraren måtte ur staten utgå; samt

att å övergångsstat måtte uppföras samma förmåner till nuvarande skolläraren E. R. Castegren så länge han kvarstår såsom lärare vid den folkskola, som av Botkyrka församling hålles inrättad vid Tumba bruk eller dess omedelbara närhet.»

På anhållan av utskottet har skolöverstyrelsen anbefallts avgiva yttrande i förevarande ärende; och har överstyrelsen i ett den 30 maj 1921 dagtecknat utlåtande anfört bland annat följande:

Skolöverstyrelsen.

»För det framställda förslaget hava enligt överstyrelsens uppfattning anförts fullgiltiga principiella och statsfinansiella skäl. Överstyrelsen kan alltså ansluta sig till syftet med den gjorda framställningen. Ej heller beträffande sättet för genomförande av den ifrågasatta förändringen har överstyrelsen funnit anledning till någon väsentlig invändning. I samband med överförande å övergångsstat av lönen till folkskolläraren torde emellertid rättvisligen böra ställas garantier för att såväl folkskolläraren som de lärarinnor, vilka nu äro anställda vid skolan, för framtiden bibehållas vid samtliga de förmåner, som för närvarande äro dem tillförsäkrade.

Vad angår skollokaler och lärarbostäder, avser det föreliggande förslaget, att de hittills för ändamålet använda, bruket tillhöriga lokalerna och bostäderna skola tills vidare och i den mån de ej behöva tagas i anspråk för brukets drift, mot hyra upplåtas till skoldistriktet. Enligt överstyrelsens mening förefinnas emellertid, ej minst med hänsyn till nu rådande ekonomiska förhållanden, starka skäl för att det, till förebyggande av att skoldistriktet för uppförande av nya skollokaler och bostäder skulle nödgas vidkännas onödigt dryga kostnader i samband med distriktets övertagande av ifrågavarande skyldigheter, träffas formlig överenskommelse, att skoldistriktet skall under viss, ej alltför knappt tillmätt tid äga att, mot erläggande av skälig hyresersättning, disponera de hittills för ändamålet använda, bruket tillhöriga skollokaler och bostäderna.»

Utskottet.

Såsom av inspekterande fullmäktigens skrivelse framgår har den folkskola, vilken ursprungligen av staten inrättats för undervisning av barn till vid riksbankens pappersbruk i Tumba anställd personal så småningom och i samma mån som folkskoleväsendet i landet utvecklats kommit att bliva en vanlig folkskola, i vilken bruksbefolkningens barn utgöra endast ett mindretal. För avlönande av lärarpersonalen vid skolan uppbär skoldistriktet statsbidrag enligt vanliga grunder. Icke

desto mindre utgår fortfarande av riksbankens medel viss kontant lön jämte dyrtidstillägg till skolläraren. Det förhållandet har härigenom uppstått, att bidrag av statsmedel till lärarens avlöning utgår samtidigt från två olika anslag, uppförda det ena i riksstaten och det andra å riksbankens utgiftsstat. Härtill kommer, att de skyldigheter med avseende å lärarbostäder, skollokaler och undervisningsmateriell, som enligt gällande författningar påvila skoldistrikt, för ifrågavarande skola fullgöras av bruket, medan brukspersonalen likväl i skattehänseende är likställd med församlingens övriga invånare. Genom dessa omständigheter har Botkyrka församling, vad skolväsendet angår, försatts i en annan och av staten mer gynnad ställning än övriga församlingar i landet.

I syfte att åstadkomma en förändring härutinnan har nu föreslagits, icke blott att den i staten för Tumba bruks tjänstemän uppförda avlöningen till skolläraren skulle ur staten avföras utan även att samtliga övriga till skolan från bruket utgående bidrag och förmåner skulle upphöra. Skoldistriktet skulle således i enlighet med gällande bestämmelser rörande folkskoleväsendet helt övertaga skyldigheten att hålla skollokaler, lärarbostäder och erforderlig undervisningsmateriell.

Mot vad fullmäktige sålunda föreslagit har utskottet icke funnit något att erinra. Beträffande sättet för genomförande av den föreslagna förändringen har utskottet emellertid ansett sig böra biträda den av skolöverstyrelsan uttalade uppfattningen, att utom skolläraren även de för närvarande vid brukets skola anställda lärarinnorna böra för framtiden bibehållas vid de förmåner, som nu äro dem tillförsäkrade från Tumba bruk, ävensom att formlig överenskommelse bör träffas mellan bruket och Botkyrka församlings skoldistrikt angående den tid, under vilken skoldistriktet må äga att, mot erläggande av skälig hyresersättning, disponera de av bruket hittills upplättna skollokaler och lärarbostäderna. Det torde böra ankomma på fullmäktige att vidtaga de åtgärder, som i dessa avseenden kunna påfordras.

Under återopande av det anförda får utskottet sålunda hemställa,

att riksdagen, med bifall till fullmäktiges i riksbanken förevarande framställning, må besluta,

att nu i staten för Tumba bruks tjänstemän upptagna avlöningsförmåner till skolläraren må ur staten utgå; samt

att å övergångsstat må uppföras samma förmåner till nuvarande skolläraren E. R. Castegren, så länge han kvarstår såsom lärare vid den folkskola, som av Botkyrka församling hålles inrättad vid Tumba bruk eller dess omedelbara närhet.

Stockholm den 7 juni 1921.

På bankoutskottets vägnar:

EMIL KRISTENSSON.

Närvarande: se utlåtande nr 70.
